

Демуз Інна Олександрівна

доктор історичних наук, доцент,

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

ПЕТРО СТЕБНИЦЬКИЙ – ОДИН З АКТИВНИХ УЧАСНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Сьогодні в українському соціумі постала нагальна необхідність дослідження життя і діяльності видатних діячів українського визвольного руху початку ХХ ст., вивчення історії державних установ і формувань Української революції 1917–1921 рр. Такі заходи мають сприяти популяризації історії українського державотворення та приверненні уваги до національно-визвольної боротьби українців. З іншого боку, актуальність і своєчасність розробки даної теми зумовлена відсутністю ґрунтовної інформації про участь П. Стебницького в революційних подіях минулого століття.

Петро Януарович Стебницький (1862–1923 рр.) – один з найбільш помітних, проте незаслужено забутих представників українського національного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст., учасник Української революції 1917–1921 рр., будівничий української нації, державотворень, громадський діяч, публіцист, книговидавець, меценат, голова «Благодійного товариства з видання загальнокорисних і дешевих книг», фундатор Всенародної бібліотеки України та її відділу «Україніки», засновник Української громади в Петербурзі.

Постаті П. Стебницького наразі присвячено значний масив досліджень: публікації біографічного характеру (дослідження А. Болаболъченка, окремі праці І. Демуз, І. Старовойтенко); науково-популярні та наукові видання з оцінкою ролі П. Стебницького в національно-культурному будівництві України кінця ХІХ – початку ХХ ст. (роботи Н. Зубкової, В. Піскун, І. Старовойтенко, М. Таборита); праці про книговидавничий, книгознавчий, бібліотечний та бібліографічний напрями його роботи (дослідження Т. Варави, І. Демуз, Л. Дубровіної, Н. Миронець, Г. Солоіденко, О. Степченко); праці з висвітленням

політичної складової діяльності громадського діяча (розвідки Л. Фурсенко, Р. Пирога); праці з аналізом еволюції політичних поглядів, а також літературно-публіцистичної спадщини (напрацювання А. Борця, С. Іваницької, Г. Макар); роботи, присвячені зібранню, опублікуванню й аналізу епістолярної спадщини П. Стебницького (дослідження І. Демуз, Т. Демченко, Л. Кузьменко, Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко). Тому в даній статті окреслимо роль громадського діяча в революційних подіях 1917–1921 рр.

Петро Стебницький був одним із лідерів Української Національної Ради (далі – УНР, Рада), утвореної відразу після Лютневої революції 1917 р. (19 березня) у Петрограді в якості повноважного представницького органу Української Центральної ради. УНР сформувалася з представників петроградських українських громадських організацій та політичних партій: від «старшого» та «молодшого» ГУП, Товариства ім. Шевченка, «Громади», Художнього товариства, Українського революційного комітету, української фракції ради робітничих депутатів, «Прес-бюро» тощо (15 членів). Для відносин з урядом Рада обрала виконавчий комітет (далі – Комітет) з 5 членів – О. Лотоцький (голова; пізніше обов'язки перейшли до П. Стебницького), П. Стебницький (секретар), Г. Голоскевич (скарбник), М. Корчинський, М. Славінський, при 2 кандидатах – П. Зайцеві та Ф. Слюсаренкові [1, арк. 2 зв.]. Компетенцією Комітету У.Н.Р. визнавалося «все, що взагалі пов'язане з українською справою, але зі згодою з київською центральною українською організацією» (Центральною Радою – *І.Д.*).

Комітет неодноразово наполягав на узгодженні з ним виборних кандидатур в урядові інстанції. На засіданнях УНР обговорювалися кандидатури на посади шкільних кураторів і комісарів Тимчасового уряду. Важливість призначення губернських комісарів чи інших представників місцевої адміністрації зумовлювалася тим, що «ці люди повинні бути близько знайомі з побутовими умовами краю, з мовою населення, з місцевими економічними, соціальними та національними відносинами» [2, арк. 3].

Комітет УНР опікувався питаннями утворення крайової організації з представництвом різних націй, обговоренням проекту автономії, питаннями приїзду до Петрограду делегацій з Києва, проблемами засланців-галичан, справою народного банку, питаннями асигнування від уряду на шкільну і просвітню справу. УНР клопоталася питанням Холмщини, збиралися відомості про місцеперебування холмських виселенців і вживалися заходи щодо їх організації. Зокрема, П. Стебницький брав участь в обговоренні питань Селянської спілки та селянського руху на Волині, впровадження української мови в судових інстанціях (ухвалено звернутися із запискою до міністра юстиції), призначення українських представників на посади в новостворені інституції – «Совет по делам печати» і Комісія по самоврядуванню [1, арк. 8 зв., 9], питання візиту до обер-прокурора Синоду в справі архієрейських посад, видання Біблії та передрук Євангелія. Крім того, П. Стебницький разом з О. Лотоцьким підготував для Тимчасового уряду записку про нагальне задоволення національних інтересів українського народу, яка обговорювалася 17 та 23 березня 1917 р. на зустрічі представників УНР з прем'єр-міністром князем Г. Львовим [3, с. 15]. 15 травня 1917 р. П. Стебницький мав зустріч з міністром освіти Синявським з приводу облаштування шкільної справи.

Напружені стосунки між Тимчасовим урядом та Українською Центральною Радою і, як наслідок, УНР, впливали на емоційний стан П. Стебницького, про що він неодноразово писав у листах до Є. Чикаленка. 11 березня 1917 р. Петро Януарович, оцінюючи тогочасні революційні події, відмічав: «Час надзвичайно складний і одвічальний, можна на перших кроках наробити багато помилок, які потім надовго попусують справу... Все б треба вести або спільно, або диктатурою з одного осередку. ...все, що скоїлось, ще в моїх очах не набралось реального життя і не стало на твердому ґрунті: от, здається, прокинемось, озирнемось – і знов перед нами розбите корито... І це не така неможлива річ, бо на зміцнення здобутків працює сил не так багато, як на їх втрату... В наших колах теж бере силу молодий запал, крайні лозунги, гострі позиції... Не охочий я до того всього і почуваю себе якось навіть наче чужим серед

цих нових настроїв. Раз у раз у розмовах та порадах бачу, що я вже не збіжу з сучасними формами руху, бо занадто, очевидно, старий... Мені все здається, що ми занадто мало маємо, щоб на багато претендувати: мовляв, на грош амуніції, а на рубль амбіції...» [4].

Зі зміцненням становища Центральної Ради та переїздом більшості членів УНР з Петрограду до Києва функції останньої почали поступово звужуватися, а після проголошення II Універсалу (3 (16) липня 1917 р.) їх перебрав комісар України при Тимчасовому уряді, яким і став П. Стебницький. Саме з приводу цього урядового призначення Є. Чикаленко в листі до товариша писав: «Не завидую Вашому ...становищу. Воно, на мою думку, надзвичайно важке, але й колосально велике; мені гадається, що доля висунула Вас на найвищу, на найважливішу постать в історії визволення, чи відродження України. Я знаю, що у Вас стане такту, уміння бути буфером між двома отими таранами, що битимуть Вас з обох боків ... Хотілося б вірити, що у Вас знайдеться сила все витерпіти до кінця, хоч і вмерти! ...терпіть, терпіть, голубе, до загину!» [5].

Під час першого офіційного візиту П. Стебницького як комісара Генерального Секретаріату при Тимчасовому уряді до заступника міністра-голови О. Коновалова український діяч вказував на ігнорування та вороже ставлення російської влади до Секретаріату. Другим питанням, не менш важливим, поставленим П. Стебницьким, було питання української мови. Зокрема, в розмові з О. Коноваловим він зазначив, що «...урядові треба зробити відповідні вказівки місцевим властям, що вони на українській території повинні ставитись з такою самою повагою до української мови, як і до загальнодержавної російської» [6, с. 3].

Після жовтневих подій 1917 р. адміністративний апарат в Україні, призначений Тимчасовим урядом, цілковито перестав діяти і вся влада перейшла до Української Центральної Ради та її адміністрації. П. Стебницький, не сприймаючи більшовицької влади, переїхав з Петрограду до Києва. 21 січня 1918 р. Радою Народних Міністрів діяча було затверджено членом Фінансово-економічної ради Української Народної Республіки. Проте лише в

червні 1918 р. П. Стебницький приїхав до Києва як відряджений Комітетом українського громадянства в Петрограді в справах евакуації українських громадян до України [3, с. 17].

16 липня 1918 р. П. Стебницького було призначено сенатором Адміністративного Генерального суду Державного сенату Української держави. Від 9 серпня до 7 жовтня 1918 р., будучи заступником голови Української мирової делегації, він став учасником українсько-російського переговорного процесу між Національним Союзом та П. Скоропадським, результатом якого було входження п'яти українських міністрів до уряду Ф. Лизогуба.

З 24 жовтня по 14 листопада 1918 р. П. Стебницький був міністром народної освіти та мистецтв Української держави. Разом з М. Василенком П. Стебницькому належить важлива роль у підписанні закону про заснування Української академії наук (в архіві зберігається лист Академії П. Стебницькому від 20 листопада 1918 р. з подякою за участь в її заснуванні, підписаний В. Вернадським та А. Кримським). 30 листопада 1918 р. на Спільному зібранні, що констатувало створення Української академії наук, були проголошені подяки «...колишньому міністрові освіти М. П. Василенкові за його незабутні заслуги в справі заснування Української академії наук та його наступникові, теж колишньому міністрові, П. Я. Стебницькому, що щиро допоміг довести справу до бажаного кінця» [3, с. 17].

Як правомірно вважає Р. Пиріг, – за два тижні на посаді міністра – П. Стебницькому вдалося провести дев'ять засідань уряду, на яких: затвердили статут, штати, фінансування і призначення членів УАН; закон про заснування Академії наук і наказ про склад її дійсних членів були оприлюднені лише 22 листопада, проте датовані вони 14 листопада (останнім днем роботи уряду другого скликання) і під ними стоять підписи міністра П. Стебницького [7, с. 343].

У 1919 р. його було обрано Найвищим Суддею УНР, про що свідчить формулярний список П. Стебницького від 4 лютого 1919 р. 17 січня він, як колишній міністр гетьманського уряду, був викликаний на допит в якості свідка

до Верховної слідчої комісії, створеної для розслідування злочинів правління П. Скоропадського. Діяч розповів про обставини свого призначення міністром, спробах української групи протистояти правому курсу урядової більшості, перипетіях навколо заборони скликання Національного конгресу, відставки Кабінету міністрів. При цьому П. Стебницький рішуче виступив на захист В. Науменка – свого наступника на посаді міністра освіти в уряді С. Гербеля, якому були висунуті звинувачення. Він вважав, що сам факт входження до Кабінету міністрів йому ставити за провину не можна, адже заслужений і поважний діяч на полі української культури завжди стояв осторонь політики і як федераліст міг довіритися гаслам останньої орієнтації гетьмана [7, с. 344, 345].

Під час обшуку в будинку діяча були вилучені його особисті документи і книги, а самого П. Стебницького заарештовано. Його арешт не залишився непоміченим: за нього клопотали комісаріати народної освіти і закордонних справ, а 8 березня 1919 р. на Спільному зібранні Української академії наук Неодмінний секретар Академії А.Кримський повідомив про затримання П. Стебницького – одного з редакторів Біографічного словника. Вченими було постановлено клопотатися перед владою про його визволення, що й вдалося зробити [3, с. 18].

Таким чином, Петро Стебницький брав активну участь у подіях Української революції 1917–1921 рр., виконуючи обов'язки секретаря, згодом – голови Української Національної Ради в Петрограді, одноосібного представника Центральної Ради (комісара) при Тимчасовому Уряді, сенатора Адміністративного Генерального суду Державного сенату, очільника Української мирової делегації в українсько-російському переговорному процесі, міністра народної освіти та мистецтв Української держави часів П. Скоропадського. Громадський діяч наполегливо працював над питаннями захисту українства, розв'язував конфліктні ситуації, що виникали між міністерствами Тимчасового уряду і Генеральним Секретаріатом України, уважно слідкував за ставленням уряду до українського питання, плекаючи надію на визнання автономії України. Крім того, публіцистика П. Стебницького мала яскраво виражений націо-, державотворчий

та антиколоніальний характер. Перспективним вбачається й аналіз публіцистичної спадщини діяча, яка сприяла утвердженню ідеї окремішності української нації, її права на самовизначення та окремий шлях розвитку національної культури.

Література

1. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 244. № 592. Журнали Комітету Української Національної Ради в Петрограді. [Протоколи засідань]. 23 лютого 1917 р. – 27 квітня 1918 р. – 13 арк.

2. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 244. № 591. Украинский национальный совет (в Петрограде). Временному правительству [Записка с предложением участия членов совета в деятельности Временного правительства]. [1917]. Черновик рукою П. Стебницького и А. Лотоцкого. 9 лл.

3. Степченко О. П. Архівна спадщина П. Я. Стебницького у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: каталог / О. П. Степченко. – К.: НБУВ, 2014. – 464 с.

4. Лист П. Стебницького до Є. Чикаленка від 11 березня 1917 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901–1922 роки. – К.: Темпора, 2008. – С. 483.

5. Лист Є. Чикаленка до П. Стебницького від 21 липня 1917 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901–1922 роки. – К.: Темпора, 2008. – С. 500–501.

6. Стебницький у Коновалова. (Од власного кореспондента) // Нова Рада. – 1917. – 3 жовтня (№ 152). – С. 3.

7. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір / Р. Я. Пиріг. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. – 518 с.